

SOSIAL VƏ HUMANİTAR ELMLƏRİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ

**ELMİ ƏSƏRLƏR
TOPLUSU**

BURAXILIŞ № 46 (II HİSSƏ)

Bakı - 2026

ISSN 2409-0859

SOSIAL VƏ HUMANİTAR ELMLƏRİN MÜASİR PROBLEMLƏRİ

ELMİ ƏSƏRLƏR TOPLUSU

BURAXILIŞ № 46

II hissə

BAKİ – 2026

ƏRƏB DİLİNDƏ İNKAR ƏDATLARININ İSİM VƏ FEİLLƏRLƏ İŞLƏNMƏSİ BAXIMINDAN BÖLGÜSÜ

Mahmudov Hacıməhəmməd Hüseynağa oğlu
BDU-nun II kurs magistrantı
mhmdvhhmm@gmail.com

Açar sözlər: ərəb dilində ədatlar, inkar ədatları, feillərlə işlənən inkar ədatları, isimlərlə işlənən inkar ədatları, isimlər və feillər arasında ortaq olan inkar ədatları, inkar ədatlarının qruplaşdırılması

Keywords: particles in arabic, negative particles, negative particles used with verbs, negative particles used with nouns, negative particles common to both nouns and verbs, classification of negative particles

Ключевые слова: Частицы в арабском языке, Отрицательные частицы, Частицы отрицания, используемые с глаголами, Частицы отрицания, используемые с именами, Частицы отрицания, общие для имен и глаголов, Классификация отрицательных частиц

Ərəb dilində inkar ədatları (أدوات النفي) cümlədə hərəkətin, halın və ya xəbərin inkarını ifadə edən qrammatik vasitələrdir. Bu ədatlar əsasən feli və ismi cümlələrdə işlədilir və zaman, növ və sintaktik mövqeyə görə müxtəlif qrammatik təsirlər yaradır. Ərəb dilində ən çox işlədilən inkar ədatları bunlardır: لا، لم، ليس، غير، لا، و s.

“Lə” ədatı ən geniş yayılmış inkar vasitəsidir. O, əsasən indiki və gələcək zaman felini inkar edir. Məsələn: “Lə yəktubu” (o yazmır). “Lə” felin qarşısında gəldikdə fel mərfu qalır. Bundan başqa, “Lə” ismi cümlədə xəbəri nəsb edir. Məsələn: “Lə raculə fil-beyti” (evdə heç bir kişi yoxdur). Bu halda “racul” sözü ismi mənsub olur və “Lə” burada “Lə ən-nəfiyə lil-cins” adlanır.

“Mə” ədatı keçmiş və indiki zamanın inkarında işlədilə bilər. Keçmiş zamanda: “Mə kətəbə” (o yazmadı). İndiki zaman feli ilə işlədikdə isə fel baş verən hadisənin tam olaraq indiki zamanda olduğunu vurğulayır: “Mə yəktubu” (o yazmır). “Mə” ismi cümlədə də işlənərək xəbəri inkar edə bilər: “Mə həzə kitəbən”. Bu zaman ədat “Leysə”nin əvəzinə çıxış edir və xəbər mənsub olur.

“Ləm” ədatı keçmiş zaman mənası ifadə etsə də, qrammatik baxımdan indiki zaman felinin qarşısında işlənir və onu cəzm edir. Məsələn: “Ləm yəktub” (o yazmadı). Burada “yəktub” felinin sonu cəzm halındadır, “Ləm” qəti keçmiş zamanın inkarını bildirir və hadisənin heç bir zaman baş vermədiyini göstərir.

“Lən” ədatı gələcək zamanın inkarını ifadə edir və gələcəkdə hərəkətin baş verməyəcəyini bildirir. İndiki zaman feli ilə işlənərək feli mənsub hala salır. Məsələn: “Lən yəktubə” (o yazmayacaq). Burada fel mənsub halda olur və sonu fəthə ilə bitir.

“Leysə” naqis fel olub ismi cümlənin inkarı üçün işlədilir. Məsələn: “Leysə ət-Talibu hadiran” (tələbə hazır deyil). “Leysə” mübtədani mərfu, xəbəri isə mənsub edir. “Leysə” “Kənə” və onun bacıları kimi çıxış edir. Quruluş baxımından keçmiş zaman formasında işlənsə də, zaman baxımından indiki zaman mənasını ifadə edir.

“Ğayr” sözü də inkar mənası verir, lakin ədat deyil, isimdir və izafət tərkibində özündən sonrakı sözü məcrur edir və cümlədə sifət və ya xəbər funksiyası daşıya bilər. Məsələn: “Həzə kitəbun ğayru-mufidin” (Bu faydasız bir kitabdır).

“Lətə” ədatı nadir hallarda işlədilir və əsasən zaman bildirən sözlərlə birlikdə istifadə olunur. Məsələn: “Lətə hinə nədəmin” (peşmanlıq zamanı deyil). “Lətə” kimi nadir inkar ədatları adətən xüsusi qrammatik qaydalar və üslubi məqamlarla bağlı olur. Bu ədatlar əsasən klassik bələğətdə və Qurani-Kərim kimi qədim mətnlərdə özünü göstərir.

Ərəb dilində inkar ədətləri cümlənin növünə görə müxtəlif qrammatik təsirlər yaradır. Bəzi ədətlər fəli cəzm edir (Ləm), bəziləri mənsub edir (Lən), bəziləri isə ismi cümlədə xəbəri mənsub edir. Bu ədətlərin düzgün istifadəsi ərəb dilinin sintaktik quruluşunun əsas hissələrindən biridir və zaman, məna və qrammatik forma baxımından mühüm rol oynayır.

Ərəb dilində fellərlə işlənən inkar ədətləri (أدوات نفي الأفعال) feli cümlədə hərəkətin baş vermədiyini, baş verməyəcəyini və ya müəyyən zaman daxilində reallaşmadığını bildirir. Bu ədətlərə əsasən “لا، لم، لن، لما” aiddir. Hər biri felin zamanına və qrammatik formasına təsir göstərir. [5]

“Lə” ədatı indiki və gələcək zaman mənasında olan müzari felin inkarı üçün işlədilir. Məsələn: “Lə yəzhəb” (o getmir). Bu halda fel mərfu qalır və sonu dammə ilə oxunur. “Lə” adi inkar (Lə ən-nəfy) üçün istifadə olunduqda felin sonluğuna grammatik təsir göstərmir. Lakin “Lə ən-nəhiyə” formasında əmr və qadağa bildirərsə, bu zaman muzari feli cəzm edər: “Lə təzhəb” (getmə). Burada fel cəzm halındadır və sonu sükunla bitir.

“Mə” ədatı əsasən keçmiş zaman felinin inkarı üçün işlədilir: “Mə kitabə” (o yazmadı). Bu zaman fel məbni qalır və heç bir qrammatik dəyişiklik baş vermir. “Mə” bəzən indiki zaman felinin qarşısında da işlədilər bilər, məsələn: “Mə yaktubu” (o yazmır). “Mə” ədatı ümumi olaraq, felin formasına birbaşa təsir göstərmir, yalnız məna baxımından inkar vardır.

“Ləm” ədatı keçmiş zamanın inkarını bildirir, lakin qrammatik baxımdan muzari (indiki zaman) fel ilə işlənir və onu cəzm edir. Məsələn: “Ləm yaktub” (o yazmadı). Burada “yaktub” felinin sonu sükunlu olur və cəzm halında hesab edilir. Əgər fel zəif və ya beş fəldən (الأفعال الخمسة) biri olarsa, cəzm əlaməti nün hərfinin düşməsi ilə ifadə olunur: “Ləm yaktubu:” (onlar yazmadılar); “Ləm təf ali:” (sən etmədin (müə.).) [3]

“Lən” ədatı gələcək zamanın inkarını bildirir və muzari feli mənsub edir. O, felin indiki zaman formasına təsir edir, onu qəti (təkidli) şəkildə inkar edir və gələcək zaman aid edir. Məsələn: “Lən ukəlliməhu bə’dal-yəvm” (Bu gündən sonra onunla danışmayacağam). Gələcək zamanın təsdiq əlaməti olan “Səvfə” hissəciyi işləndiyi zaman “Lən” ədatı işlənməz. Məsələn: “Səvfə əzhəbu ileyhi” və ya “Sə-əzhəbu ileyhi” (Mən onun yanına gedəcəyəm). Burada “Lən səvfə əzhəbu” işlətmək qəti qadağandır, “Lən” işləndiyi zaman gələcək zaman “Səvfə” və ya “Sə” hissəciyi atılır və bu şəkildə olur: “Lən əzhəbu ileyhi” (Mən onun yanına gedəcəyəm). Bu, ondan ötrüdür ki, “Səvfə” təsdiq hissəciyi “Lən” ilə inkar ədatıdır. “Lən” əbədiyyəti (daimi inkar) ifadə etmir. Buna dalil olaraq. Məryəm surəsinin 26-cı ayəsini nümunə göstərək bilərik: ﴿ظَنَّ أَكْمُ الْيَوْمِ بُسً﴾ (Bu gün heç bir insanla danışmayacağam). Burada danışmamaq bir günlə məhdudlaşdırılmışdır və bu əbədi inkara ziddir. [2]

"Ləmmə" ərəb dilində feillərlə işlənən inkar ədatıdır və əsasən keçmiş zamanın inkarını bildirir. "Ləmmə" qrammatik baxımdan muzari felin qarşısında işlənir və onu cəzm edir. Lakin mənə etibarilə keçmiş zaman ifadə edir və hərəkətin indi yədək baş vermədiyini bildirir [4]. Məsələn: "Ləmmə yəktub" (o hələ yazmayıb). Burada "yəktub" felinin sonu sükunla bitir və cəzm halında olur. "Ləmmə" ilə işlənən fel formal olaraq muzari olsa da, manaca keçmiş zamana aiddir və davamlı inkar bildirir. Bu ədat "Ləm" ilə oxşardır, lakin aralarında keçmiş zamana aiddir və davamlı inkar bildirir. Bu ədat "Ləm" ilə oxşardır, lakin aralarında keçmiş zamana aiddir və davamlı inkar bildirir. Bu ədat "Ləm" ilə oxşardır, lakin aralarında keçmiş zamana aiddir və davamlı inkar bildirir. Bu ədat "Ləm" ilə oxşardır, lakin aralarında keçmiş zamana aiddir və davamlı inkar bildirir.

Ərəb dilində isimlərlə işlənən inkar ədətləri (الاسمية) və xəbərin quruluşuna təsir (الجملة الاسمية) inkarı üçün istifadə olunur. Bu ədətlər mübtəda və xəbərin quruluşuna təsir göstərərək təsdiqdə olan cümlənin mənasını inkar formasına salır. İsimlərlə işlənən inkar ədətləri sintaktik baxımdan müxtəlif təsiri malikdir: "Lə ən-Nəfiyə lil-Cins" ismi mənsub edir, "Leysə" xəbəri mənsub edir, "Mə" bəzi hallarda "Leysə" kimi çıxış edir, "Ləta" ismi mənsub edir.

məhdud istifadəyə malikdir, "Ğeyr" isə izafət yolu ilə inkar mənası yaradır. Bu ədatlar ərəb dilində ismi cümlənin inkar formasının quruluşca əsas qrammatik vasitələridir. [2]

Ərəb dilində həm isimlərlə (ismi cümlədə), həm də feillərlə (feli cümlədə) işləmə bilən ortaq inkar ədatları əsasən "Lə" və "Mə"dir. Bu ədatlar kontekstə görə həm feli, həm də ismi cümlənin inkarında istifadə olunur və qrammatik baxımdan müxtəlif təsirlər göstərə bilir.

ƏDƏBİYYAT

1. Cəmaləddin Abdullah bin Əhməd bin Əli əl-Fakihi, "Mucibu'n-Nida ilə Şərhi Qatri'n-Nəda və Bəlli's-Sada", Beyrut-2010, s.-259-263.
2. Fədil Salih əs-Səmərrai, "Kitəbu Məanin-nəhv", İordaniya-2000, s.-190.
3. İbrahim əl-Beycuri, "Fəthu Rabbi'l-Bəriyyə ala'd-Durrati'l-Bəhiyyə Nəzmi'l-Acurrumiyyə", Qahirə-2012, s.-85-88.
4. Mənsur Həsən əl-Ğul, "ən-Nəhvu't-Tətbiqu əl-Vafi əl-Muəssər", İordaniya-2021, s.-283-285.
5. Mustafa əl-Ğalayini, "Camiu'd-Durusi'l-Arabiyyə", Dəməşq-2010, s.-333-336.
https://www.moswarat.com/books_view_968.html

ƏRƏB DİLİNDƏ İNKAR ƏDATLARININ İSİM VƏ FEİLLƏRLƏ İŞLƏNMƏSİ BAXIMINDAN BÖLGÜSÜ

Hacıməhəmməd Mahmudov

XÜLASƏ

Beləliklə, ərəb dilində inkar ədatları cümlənin həm feli, həm də isim quruluşunda mühüm qrammatik funksiya daşıyır və hökmün mənfəi formada ifadəsini təmin edir. "لا، ما، ليس، لا النافية للجنس، ما، لات" kimi ədatlar əsasən feillərlə işlənərək zaman və məna çalarlarına uyğun olaraq felin mərfu, mənsub və ya cəzm olmasına təsir göstərir. "لا، ما، لات" və dolayısı ilə "غير" isə isim cümləsinin inkarında çıxış edərək mübtəda və xəbərin qrammatik quruluşunda dəyişiklik yaradır. Bəzi ədatlar felin sonluğunu dəyişdirir, bəziləri isə yalnız məna baxımından inkar ifadə edir. "ما" və "لا" kimi ədatlar isə həm fel, həm də isimlərlə işlənərək ortaq inkar vasitəsi rolunu oynayır. Bu baxımdan, inkar ədatları ərəb dilinin sintaktik sistemində zaman, forma və məna əlaqələrinin formalaşmasında əsas qrammatik vasitələrdən biri hesab olunur.

КЛАССИФИКАЦИЯ АРАБСКИХ ОТРИЦАТЕЛЬНЫХ ЧАСТИЦ ПО ИХ УПОТРЕБЛЕНИЮ С ИМЕНАМИ И ГЛАГОЛАМИ

Хаджисимед Махмудов

АННОТАЦИЯ

Таким образом, отрицательные частицы в арабском языке выполняют важную грамматическую функцию как в глагольных, так и в именных структурах предложения, обеспечивая выражение суждения в отрицательной форме. Такие частицы, как «لا، ما، ليس، لا النافية للجنس، ما، لات», в основном используются с глаголами и, в зависимости от временных и смысловых нюансов, влияют на состояние глагола (марфу, мансуб или маджзум). В свою очередь, «لا النافية للجنس، ما، لات» и косвенно «غير» выступают в отри-

цании именного предложения, внося изменения в грамматическую структуру подлежащего и сказуемого. Некоторые частицы изменяют окончание глагола, в то время как другие выражают отрицание только по смыслу. Частицы «ما» и «لا» выступают в роли общих средств отрицания, употребляясь как с глаголами, так и с именами. В этом отношении отрицательные частицы считаются одним из основных грамматических средств формирования временных, формальных и смысловых связей в синтаксической системе арабского языка.

CLASSIFICATION OF ARABIC NEGATION PARTICLES BASED ON THEIR USAGE WITH NOUNS AND VERBS

Hajimahammad Mahmudov

SUMMARY

Thus, negative particles in Arabic perform an essential grammatical function in both verbal and nominal sentence structures, ensuring the expression of a judgment in the negative form. Particles such as “لا، ما، لم، لن، لئ” are primarily used with verbs and, according to tense and nuances of meaning, influence the verb to be in the marfu, mansub, or majzum mood. Meanwhile, “ليس، لا النافية للجنس، ما، لات” and indirectly “غير” function in the negation of nominal sentences, creating changes in the grammatical structure of the subject and predicate. Some particles alter the verb ending, while others express negation only in terms of meaning. Particles like “ما” and “لا” serve as common means of negation, being used with both verbs and nouns. In this regard, negative particles are considered one of the fundamental grammatical tools in the formation of tense, form, and semantic relationships within the syntactic system of the Arabic language.

<i>Mehdizadə Mələhət.</i> Azərbaycanda psixi sağlamlıq xidmətlərinin əlçatanlığı və psixoloji rifah	113
<i>Джафарова Севиль.</i> Социально-психологические аспекты зависимого поведения в межличностных отношениях	119
<i>Seyidova Fatimə.</i> Rəqəmsal dövrdə ailənin yeniyetmələrə təsiri: sosial media və valideyn nəzarəti	123

PEDAQOGİKA, FİLOLOGİYA

<i>Musayeva Səbinə.</i> Layihə əsaslı öyrənmə (PBL) və problem əsaslı öyrənmə (PrBL) vasitəsilə tədqiqatçılıq bacarıqlarının inkişafı	129
<i>Rəsulzadə Aytən.</i> Erkən yaş dövründə xarici dil dərslərində lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi: lingvistik prinsiplər və müasir yanaşmalar	135
<i>Qardaşxanlı Nərmin.</i> Uşaq şəxsiyyətinin inkişafında milli- mənəvi dəyərlərin rolu	141
<i>Kadhim Al Murad.</i> Monitoring and evaluation for improving the quality of education in secondary schools: opportunities and strategic approaches	145
<i>Əliyeva Şəmsiyyə.</i> Məktəbəqədər təhsildə tərbiyə anlayışının inkişaf xüsusiyyətləri	151
<i>Mahmudov Hacıməhəmməd.</i> Ərəb dilində inkar ədətlərinin isim və feillərlə işlənməsi baxımından bölgüsü	156

SOSİOLOGİYA, SOSIAL İŞ, FƏLSƏFƏ

<i>Namazov Ramal.</i> Sosial müdafiənin etik və dini problemləri beynəlxalq müstəvidə	160
<i>Qarayeva Fatimə.</i> Dünya ölkələrində ekoloji sahədə sosial işin tətbiqinin müqayisəli təhlili	165
<i>Qasimova Fatimə.</i> Müasir Azərbaycanda qadın sığınacaqları problemi	171
<i>İsayeva Xəyalə.</i> Sosial medianın asosial davranışa təsiri	178
<i>Dursunəliyeva Sudabə.</i> Uşaqlar üçün alternativ qayğı: global tarix və Azərbaycan təcrübəsi	182
<i>Abbaszadə Əsmər.</i> Fiziki zorakılığa məruz qalmış uşaqların sosial reabilitasiyası	186
<i>Abdullayeva Mənsurə.</i> Azərbaycanın turizm resurslarının (təbii, tarixi-mədəni və rekreasiya) analizi	192